

ŽIVOT I DJELO VLATKA PAVLETIĆA

(U SPOMEN PISCU)

2. PROSINCA 1930. – 19. RUJNA 2007.

Dana 19. rujna 2007. u Zagrebu je umro Vlatko Pavletić, neumorni kulturni pregalac, književnik i književni znanstvenik (teoretičar i kritičar), sveučilišni profesor na Akademiji dramske umjetnosti u Zagrebu (od docenta 1960. godine napreduje sve do titule redovitog profesora predajući književnosti jugoslavenskih naroda, zatim velika djela svjetske književnosti i semiotiku književnosti), vrstan esejist, antologičar, svestrani urednik, direktor Drame HNK, predsjednik i tajnik DKH, direktor Jadran filma, od 1990. političar i državnik (najprije ministar prosvjete, kulture, tehničke kulture i športa, zatim potpredsjednik Odbora za obrazovanje, znanost i kulturu, od 1995. do 1999. predsjednik Hrvatskog državnog sabora, od 1995. do 2000. član Predsjedništva HDZ-a, dva mjeseca 1999. privremeni predsjednik Republike Hrvatske, od 2000. potpredsjednik je Hrvatskog sabora, a od 2004. odlazi u mirovinu).

Rođen je u Zagrebu (2. prosinca 1930.) gdje završava pučku školu (1937.–1941.), gimnaziju (1941.–1949.), te studij hrvatskog jezika i književnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1955. godine, a obranivši disertaciju *Stablo Ujevićeve poezije*, doktorirao je 1975. Bio je ne samo član nego i duša Matice hrvatske, član PEN-kluba, a od 1987. postat će i član HAZU gdje će biti tri godine tajnik Razreda za književnost, a potom i potpredsjednik šest godina. Dobitnik je počasne diplome Bugarske akademije znanosti. Tekstovi su mu prevedeni na više stranih jezika kao što su ruski, poljski, češki, bugarski, francuski i engleski. Kao član Gradskog komiteta SK Zagreb (1965.–1967.) izbačen je iz SKJ pod optužbom da je jedan od sastavljača Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika. Pogotovo će nastradati 1972. godine s nekoliko dužnosnika Matice hrvatske bivajući uhićen i osuđen kao nacionalist na kaznu od godinu i pol strogog zatvora "zbog pokušaja rušenja i promjene državnog uređenja".

Kao javni radnik, u široku zamahu različitih interesa i poslova (od kulture, prosvjete, znanosti, politike itd.), ostvario je velika postignuća za što je dobio i niz nagrada i odlikovanja.

Znanstvenoknjiževni rad Vlatka Pavletića obuhvaća oko trideset književnokritičkih i književnoteorijskih djela.

U djela monografske naravi, gdje se on bavi značajnim hrvatskim književnicima 20. st., spadaju: *Kako su stvarali književnici*, *Goran njim samim*, *Ujević u raju svoga pakla*, *Muški život*, *Klopka za naraštaje* (o poeziji Slavka Mihalića), *O poeziji Veselka Koromana i razgovor s njim o poeziji* i dr.

Književnopovijesne interese pokazuje poglavito u knjizi koju je uredio, dijelom napisao i priredio pod naslovom *Panorama hrvatske književnosti 20. st.* gdje pregledno, dopadljivo, stručno, a opet esejistički lepršavo govori o piscima i djelima te stilovima i razdobljima.

Probleme interpretacije, izražajnog čitanja i poimanja književnog teksta obrađuje u djelima: *Kako čitati poeziju* (priredio), *Kako razumjeti poeziju*, *Analiza bez koje se ne može*, *Poetizacija životnih običnosti* i dr.

Knjige književnih studija, eseja i kritika: *Sudbina automata*, *Ivan Cankar*, *Drame Iva Vojnovića*, *Tin Ujević*, *Protivljenja*, *Protiv barbarokracije*, *Djelo u zbilji*, *Obuzdani gnjev*, *Svjedok apokalipse*, *Eseji i kritike*, *Ključ za modernu poeziju*, *Zagonetka bez odgonetke*, *Kritički medaljoni*.

Sastavio je i priredio brojne antologije i hrestomatije: *Hrvatski književni kritičari I i II*, *Hrvatska moderna*, *Život pod reflektorima* (antologija suvremene hrvatske drame), *Sto djela književnosti jugoslavenskih naroda* (kritička panorama i antologija), *Zlatna knjiga hrvatskog pjesništva*, *Sto romana književnosti jugoslavenskih naroda*.

Prema mišljenju većine povjesničara naše književnosti Pavletić, ne napuštajući dobre strane pozitivizma 19. st., slijedi bitna postignuća domaćih i stranih književnokritičkih i književnoteorijskih autoriteta kao i relevantne esejističke domete. Pošavši od Matoševe impresionističke škole, učenja Böhlera i Jakobsona i njihovih nastavljača, kako veli akademik Ante Stamać¹, prolazi kroz *new criticism* pedesetih godina, zatim *novelle critique* kao poseban francuski smjer fenomenologije (a i inače s velikim ugledanjem na francuske teoretičare), pa strukturalizam, navlastito sedamdesetih godina 20. st. koji i dominira u njegovim tumačenjima u knjizi *Ujević u raju svoga pakla* te dodirujući i semiotičke postupke u znanstvenoknjiževnim prosudbama.

Istina, koristi on na svoj način i po svojoj mjeri sva spomenuta, ali i druga učenja i postupke nekih znanstvenika, dakako, preuzimajući umnogo njihovo pojmovlje i terminologiju, metode zaključivanja i sl., ali uvijek držeći se supstancije, tj. ishodišnog predmeta od kojega polazi kritika, a to je književni tekst. Sve u svemu:

Pavletićevo je svekoliko književnokritičko, kulturološko i znanstveničko bavljenje poput neke goleme istraživačke platforme što istražuje bogato a neistraženo podmorje, stoji na stupovlju, na šestokrakoj teorijskoj nadmorskoj i podmorskoj zgradi, koja predvodi ravnopravnu, a duhovno djelatnu, zastupljenost: autora ili pošiljatelja, čitatelja ili primatelja, svijeta djela ili kojega modela zbilje, samoga djela odnosno poetske zgrade, kontakta ili komuniciranja knjigom, te jezika, jezičnog koda, hrvatskoga jezika kao standardne realizacije sustava, za koju se uvijek, pa i po cijenu velikih životnih nevolja, zdušno zalagao.²

Pavletić je od mladosti obuzet "strašću čitanja s olovkom" pa se, zapostavljajući povremeno svoje književno, znanstvenoknjiževno i esejističko stvaralaštvo, intelektualno i senzibilno pripremljen, formirao u vrsna urednika. A pravi urednici moraju pomno iščitavati tuđe tekstove, moraju procjenjivati i ocjenjivati, pa i podupirati malodušne, a strpljivo "odbijati nasrtljivce";

Moraju znati razgovarati sa suradnicima tako da ih vezuju za svoj program, ali s jasnom svijješću da taj razgovor ne postane kamen oko vrata, da zajedno ne potonu, nego

¹ Usp. Stamać, A. "Književnoznanstveni sustav Vlatka Pavletića (nacrt studije)", u: Zbornik *Sedamdeseti rođendan Vlatka Pavletića*, Zagreb, 2004, str. 17

² Stamać, A., "Književnoznanstveni sustav Vlatka Pavletića (nacrt studije)", u: Zbornik *Sedamdeseti rođendan Vlatka Pavletića*, Zagreb, 2004, str. 18.

da svi plivaju prema cilju – dobroj književnosti u časopisima, zbornicima, antologijama i posebnim knjigama ...

A početak je često puta bezazlen: započinje se od đaćkih listova, svojih i tuđih pjesmuljaka, kritika i osvrta – i krug se zanimanja širi brže nego krugovi nakon bačenog kamena na ogledalo mirne vode ... Strast biti u središtu zbivanja, biti onaj kamen bačen u mirnoću i jalovost u kojem se odražava visoko i nezainteresirano nebo, da bi se prouzročila živost, da bi nastao stvaralački kaos iz kojega se ostvaruje klima stvaralaštva, i u kojoj svatko ima svoj udio posla te u kojoj su manje potrebni gledaoci a više stvaraoci – to je zadatak pravoga urednika.³

Bio je urednik i nekih časopisa koji su se do 1950. godine nakratko pojavljivali i odmah gasili, ali nakon toga kao dvadesetogodišnjak ulazi u redakciju *Izvora* zajedno sa Slobodanom Novakom i Đurom Šnajderom da bi na određen način pokazali u to vrijeme "omekšavanje dogmatizma" socrealističkog postupka. On će 1952. sa istomišljenicima svoga naraštaja pokrenuti časopis *Krugovi*. Njegova rečenica, koja je i naslov uvodnoga eseja *Neka bude živost* poprimit će snagu gesla pa i literarnog programa, a sam časopis *Krugovi*, nakon izlaženja u šest godina, postat će općeprihvatljiv periodizacijski kriterij u povijesti hrvatske književnosti. Već iduće, 1953. godine, u redakciji je *Republike*, koja je tada kvalitetno situirana i u financijskom i u institucionalnom pogledu. Od 1957. do 1959. Pavletić je u uredništvu *Literature*, da bi jedno vrijeme i uređivao taj časopis s Marijanom Matkovićem, a nakon toga s Nikolom Milićevićem i Tomislavom Sabljakom. Bit će urednik časopisa Matice hrvatske *Kolo* (koje se pojavilo 1963., u prvih pet brojeva) i *Kritike*, dvomjesečnika za kritiku, umjetnost i kulturno-politička pitanja, što će pored književno-kulturnih prinosa odigrati vrlo važnu ulogu i u društvenopolitičkom životu, poglavito u nacionalnom pokretu Hrvatsko proljeće. Da je kao urednik ovih časopisa Pavletić snažio modernu koncepciju književnog postupka i tako u estetskom smislu profilirao jedan literarni naraštaj (krugovaši), a posebno jačao smisao časopisa kao "autonomna književnog žanra", zaključujemo sukladno mišljenju brojnih proučavatelja njegova djela.

Osim časopisa bio je urednik kulturnih rubrika u novinama - *Vjesniku*, zatim *Vjesniku u srijedu* i *Telegramu*. Pavletić je urednik niza posebnih knjiga kao i niza edicija. Pored brojnih hrestomatija i antologija koje će on uređivati i priređivati sa suradnicima i u kojima će otkrivati zabranjivana i prešućivana imena (Ljubomir Maraković, Albert Haler u *Panorami hrvatske književnosti 20. st.*, 1965., te Ljubo Wiesner i Nikola Šop u *Hrvatski pjesnici između dva svjetska rata*, 1963.), on će kao urednik prirediti i *Sto djela književnosti jugoslavenskih naroda* (1969.) te *Sto romana književnosti jugoslavenskih naroda* (1982.), kao i neka druga izdanja, najčešće sa suradnicima.

Došavši na službu 1964. u Maticu hrvatsku, na funkciju glavnog urednika netom utemeljena Nakladnog zavoda, Pavletić otpočinje svoje najvažnije uredničko razdoblje. Edicija "Pet stoljeća hrvatske književnosti" počinje 1962., a Pavletić u njoj nije samo član uredničkog odbora, nego i samostalno uređuje i priređuje više knjiga. Poznato je također da je objavljena tu i njegova knjiga (Vlatko Pavletić, *Eseji i kritike*, priredio Ivo Frangeš, 1982.).

³ Bratulić, J., "Pohvala uredniku", u: Zbornik *Sedamdeseti rođendan Vlatka Pavletića*, Zagreb, 2004, str. 8.

Kao urednik u Nakladnom zavodu pokrenuo je i svojevrsnu knjižnicu lirike pod nazivom "Arion". Tu se objavljuju knjige – izbori iz pjesničkih djela, koje su bogate ilustracijama i likovnom dokumentacijom, a svaka u prilogu ima i gramofonsku ploču (Cesarić, Ujević, Tadijanović, Matoš itd.). Osim knjižnice "Arion", on će pokrenuti i vrlo poznatu biblioteku "Zlatna knjiga". Zapravo, sam je priredio *Zlatnu knjigu hrvatskog pjesništva od početka do danas* (1970.) koja će imati više izdanja. Tu su svakako i druge "zlatne knjige" te biblioteke: svjetske ljubavne poezije, narodne lirike, španjolske i mađarske poezije, svjetske poezije za djecu itd.

U svojstvu glavnog urednika Nakladnog zavoda MH pokrenut će i poznatu Knjižnicu temeljnih djela o civilizaciji, kulturi i umjetnosti "Prometej". Tu su objavljene knjige koje postaju osnova proučavanja teorije i povijesti književnosti, i strane i domaće (D. S. d' Amico, E. R. Curtius, R. Katičić itd.).

Zalažući se za slobodu stvaralaštva u književnosti i ne prihvaćajući bešćutnu neutralnost i pasivizaciju, kao i svaki vid netolerancije, bilo mu je strano svako dogmatsko i uskogrudno oslanjanje na ekskluzivni program, jer se kritički duh afirmira kroz neprestano suočavanje s problemima. Držeći se takve misli i djelujući po njoj, nakon zabrane Matice hrvatske, s drugim viđenijim članovima te ustanove, bit će osumnjičen, optužen i osuđen kao politički nepodobna osoba.

Poslije sloma Hrvatskog proljeća ime urednika Vlatka Pavletića ne stoji više na knjigama edicija koje je on pokrenuo radeći u Matici hrvatskoj. On će se javiti tek nakon demokratskih promjena (1990.) s uredničkog mjesta pokrećući Matičin izdavački program knjižnicom "Stoljeća hrvatske književnosti" u kojoj je objavljeno niz djela. Tada postaje i glavni urednik "Vrhova svjetske književnosti", knjižnice zajednice hrvatskih izdavača.

Pored izrazitih literarnih sklonosti i velikih prinosa u kulturi, nakladništvu, književnosti i književnoj znanosti, već od pokretanja *Krugova* lako će se primijetiti i istančan politički senzibilitet Vlatka Pavletića. Njegova poduzetnost u uredničkoj djelatnosti opće je poznata, a politička hrabrost u objavljivanju prava je rijetkost, što se vidi u nizu izdanih knjiga u vrijeme Hrvatskog proljeća, tog zlatnog doba našeg izdavaštva (I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje*, V. Holjevac, *Hrvati izvan domovine*, F. Tuđman, *Velike ideje i mali narodi*, P. Šegedin, *Svi smo odgovorni* itd.). Ta i takva djela kao i neki časopisi, poglavito *Kritika*, donose tekstove koji, prije svega, mladeži pokazuju političku prošlost i povijesnu sudbinu Hrvatske. Zapravo, ti su članci i knjige predstavljali opomenu i putokaz posebice mladim ljudima. Pavletić je također i autor, pored ostalih, ali i najvrjedniji promotor *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* koji će ponajviše pridonijeti da ona bude prihvaćena od kulturnih i znanstvenih ustanova kao i većine hrvatskog naroda, pa i znatna dijela političkog vodstva tadanje Hrvatske (tada je Pavletić predsjednik DKH i član Gradskog komiteta SK Zagreba). Zbog svega toga, kako je i spomenuto, Pavletić će nakon Hrvatskog proljeća biti osuđen i utamničen sa svojim kolegama 11. siječnja 1972. Ali nikada nije sustao i klonuo, niti se pokolebao u svojim nazorima.

Uspostavom demokratske i neovisne Hrvatske 1990. godine Pavletić stupa na dužnost ministra prosvjete i kulture. A kako je u početku i rečeno, bio je i član Zastupničkog doma Sabora RH, predsjednik Odbora za obrazovanje, znanost i

kulturu, potpredsjednik HAZU, predsjednik Hrvatskog državnog sabora, privremeni predsjednik Republike Hrvatske i potpredsjednik Hrvatskog sabora. Dakako, bitno je spomenuti i njegove kulturno-političke dužnosti: umjetnički direktor Jadran filma, direktor Drame HNK, zamjenik predsjednika Vijeća za telekomunikacije i sl.

Od 1995. član je Predsjedništva HDZ-a sve do 2000. godine. Za svoj kulturni, znanstveni i politički rad više puta je nagrađivan, a nagradu "Zlatni grb" dobiva 2003. godine za zasluge u razvijanju parlamentarne demokracije i tolerancije.

U prigodi izbora za predsjednika Sabora 7. prosinca 1995. u svom nastupnom govoru reći će:

Nije dovoljno zaklinjati se u toleranciju, a svim postupcima i istupima širiti netrpeljivost. Zalažem se za trpeljivost koja trpi suprotnika i poštuje njegovo pravo da misli drukčije, dok netrpeljivost potiče proces kojem je teško sagledati kraj: naime, na grudu snijega odgovara se kamenom, a za kamenom slijedi, metaforički – metak. Lijepo je braniti i zastupati pluralizam, no valja ga ozbiljiti ...

I doista, Pavletić je svojom mišlju, riječima i postupcima u duhu tolerancije, dakle trpeljivošću, snošljivošću i uvažavanjem prava na različitost, najozbiljnije ozbiljavao našu političku i kulturnu zbilju.

Počevši od njegova pokretačkog, utemeljiteljskog i suradničkog rada u nizu časopisa i novina, zatim priređenih i uređenih antologija i hrestomatija, zbornika i kritičkih panorama, pa do velikih i poznatih izdavačkih edicija, u kojima je često i urednik i priređivač, Pavletić je objavio i sljedeća djela: *Zvekir u ruci* (pj., s N. Milićevićem i S. Novakom), Zagreb, 1953; *Sudbina automata* (eseji), Zagreb, 1955; *Kako su stvarali književnici* (studija), Zagreb, 1956, 1959; *Hrvatski književni kritičari I, II* (kritika), Zagreb, 1958; *Trenutak sadašnjosti* (hr. i fr.), Zagreb, 1960; *Ivan Cankar* (studija), Skopje, 1961; *Analiza bez koje se ne može*, Zagreb, 1961; *Drame Ive Vojnovića* (studija), Zagreb, 1962; *Goran njim samim* (monografija), Beograd, 1963; *Tin Ujević* (studija), Beograd, 1966; *Protivljenje* (eseji i polemike), Zagreb, 1970; *Protiv barbarokracije* (polemike), Split, 1971; *Djelo u zbilji* (studije), Zagreb, 1971; *Ujević u raju svoga pakla* (monografska studija), Zagreb, 1978; *Obuzdani gnjev* (studija), Zagreb, 1978; *Eseji i kritike*, Zagreb, 1982; *Svjedok Apokalipse* (studija o Dragi Ivaniševiću), Zagreb, 1983; *Ključ za modernu poeziju* (eseji), Zagreb, 1986; *Klopka za naraštaje* (studija o poeziji Slavka Mihalića), Zagreb, 1987; *Muški život* (hermeneutičko čitanje Matka Peića), Zagreb, 1987; *Zagonetka bez odgonetke* (eseji), Zagreb, 1987; *Kako čitati poeziju*, Zagreb, 1987; *O poeziji Veselka Koromana i razgovor s njim o poeziji*, Sarajevo, 1987; *Poetizacija životnih običnosti*, Zagreb, 1991; *Baudelairovi cvjetovi zla* (monografska studija), Zagreb, 1993; *Kako razumjeti poeziju*, Zagreb, 1995; *Tajna radne sobe* (razgovori s književnicima), Zagreb, 1995; *Misaono osjećanje mjesta* (razgovori s književnicima), Zagreb, 1995; *Kritički medaljoni*, Zagreb, 1996; *Otvorena poetika Tina Ujevića*, Zagreb, 1998; *Kurlanski bijesni čvor*, Zagreb, 2006; *Prisjećanja o sebi i drugima*, Zagreb, 2006.

Šimun Musa